

XALQ MUSIQA MEROSI MILLIY MUSIQIY TA'LIMNING KAFOLATIDIR

E. Abdukarimova,
JDPI, Musiqa ta'limi
kafedrası o'qituvchisi
A. Boboev,
Talaba JDPI

Annotatsiya: Maqolada xalq milliy musiqa merosining tarbiyaviy-ta'sirchanlik xususiyatlari ta'kidlangani holda bugungi kunda ulardan yosh avlod ma'naviy kamolotida foydalanish holati, muammo va imkoniyatlari tahlil qilingan. Shu o'rinda xalq musiqa merosi na'munalarini ta'lim va tarbiya jarayoniga tadbiiq etishda yanada samarali natijalarga erishish imkonini beruvchi ilmiy asosli tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: xalq musiqa merosi, milliy g'oya, mafkura, ta'lim, tarbiya, shaxs ma'naviy kamolot, umumta'lim maktablari, dars va darsdan tashqari faoliyat, pedagogik talab va mezon.

Respublikamizda yoshlarni sog'lom, jismonan va ma'naviy yetuk bo'lib yetishishlariga barcha imkoniyatlar yaratib berilmoqda. Jumladan, ta'limning eng muhim shakllantiruvchi bosqichi hisoblangan umumta'lim maktablarida o'quvchi-yoshlarni har jihatdan, ya'ni jismoniy, aqliy, axloqiy, ma'naviy, g'oyaviy va estetik barkamol shaxs qilib tarbiyalash, ularda milliy g'urur, milliy ong, tafakkur va nafosatni shakllantirishga milliy ta'limning eng dolzarb vazifasi sifatida qaralayotganligi diqqatga molikdir.

Milliy ong, milliy g'urur va tafakkur eng avvalo, milliy qadriyatlarimiz, tariximiz, xalqimizning o'ziga xos madaniy va moddiy boyliklarini o'rganish, unga mehr qo'yish, asrab-avaylash, va rivojlantirish negizida shakllanadi. Shu bois ham xalqimizning milliy qadriyatlari tizimida muhim o'rin tutuvchi xalq musiqa merosining yoshlar ta'lim- tarbiyasida tutadigan o'rni va ahamiyati beqiyosdir.

Xalq donishmandligining ko'zgusi bo'lgan o'zbek xalq musiqa merosi o'zining tarbiyaviy ta'sirchanlik imkoniyatlari bilan alohida ajralib turadi.

Xalqimiz o'zining tarixiy taraqqiyotining har bir bosqichi, turli ijtimoiy, siyosiy, madaniy ko'rinishlari, urf-odat va marosimlariga atab juda ko'plab qo'shiqlar yaratgan. Bu esa o'tmishdan an'anaga aylanib kelgan xalq hayotining turli ko'rinishlarini badiiy-estetik ifodasi sifatida avloddan-avlodga o'tib, kishilar tarbiyasiga bevosita yoki bilvosita kuchli badiiy-emotsional ta'sir etib kelgan.

Bizga ma'lumki, o'zbek xalq musiqa merosi xazinasida kattalar olami bilan kichik yoshdagi bolalar ma'naviy va estetik olamini o'zida uyg'unlashtirgan bolalar folklor musiqa asarlari ham muhim o'rin tutadi. Bunday qo'shiqlar o'zida bolalar hayoti, dunyoqarashi, bolalarga xos turli o'yinlar, aytishuvlar hamda ma'lum voqelik bilan bog'liq jarayonlarni ifoda etish xususiyati bilan o'ziga xoslik kasb etadi. Bolalar folklor qo'shiqlari o'z o'rnida xalq musiqasining ommaviy turlari singari badiiy va g'oyaviy mazmunga ega bo'lib, sodda shaklda, nihoyatda ixcham, o'yin-raqs harakteriga egadir. Bunday qo'shiqlar o'zining bolalarning ruhiy, ma'naviy va estetik dunyoqarashiga mos sodda va tushunarlilik, kuylashga osonligi va bolalar diqqatini o'ziga tez jalb qilish xususiyati bilan ta'lim-tarbiya tizimida keng foydalanish uchun qulaylik tug'diradi.

Shuning uchun ham milliy musiqiy ta'limning bosh maqsad va vazifalariga mos ravishda umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflaridan o'quvchilarda xalq musiqa merosiga ongli munosabat, qiziqish, havas va ishtiyoq uyg'otish, xalq kuy-qo'shiqlarini, respublikamizning turli vohalariga xos namunalar, aytimlarni o'rganish va ularning g'oyaviy-badiiy mazmunini anglash, idrok qilish, ularga tavsif bera olishga o'rgatib borish, shu asosda yuqori bosqichlarda (sinflarda) musiqaning jiddiy va murakkab turlariga ham faol ijodiy munosabatni shakllantirish bugungi kundagi musiqa ta'limi va tarbiyasi uchun mas'ul tarbiyachi-pedagoglar oldida turgan muhim vazifalardandir.

Ma'lumki, umumta'lim maktablari ta'lim tizimining eng mas'uliyatli bo'g'ini hisoblanadi. Barcha fanlarda bo'lgani kabi, ayni shu bosqichda musiqiy ta'lim va tarbiyaning ham tayanch poydevori yaratiladi. Ta'limning ilk mashg'ulotlaridan o'quvchilar musiqaning kishilar hayotidagi ahamiyati, badiiy ifoda tili, janrlari, cholg'u sozlari, xalq musiqasining turli marosim, mavsum, urf-

odatlari bilan bog'liq namunalari bilan tanishib, ular haqida ilk nazariy bilim, ma'lumot, tushunchalarga ega bo'lib, amaliy ijrochilik ko'nikma va malakalarini egallab boradilar.

Umumta'lim maktablarida, xususan boshlang'ich sinflarda bolalar tafakkuriga xos, ko'proq o'yin-raqs harakatlari bilan bog'liq bo'lgan bolalar folklor qo'shiqlarini o'rganish ulardan tarbiyaviy ta'sirchan namunalarni maqsadga muvofiq holda tanlab, o'ziga xos ijro uslublarini e'tiborga olgan holda tadbqiq etish milliy musiqiy ta'limni negizini mustahkamlashda eng muhim omil ekanligi ilmiy nuqtai-nazardan shu soha mutaxassislarining diqqatini o'ziga jalb qilib kelmoqda.

Zero, biz ham mazkur maqolamizda ta'kidlab o'tilgan pedagogik vazifalarni ayrim jihatlariga ilmiy-ijodiy yondashish va uning milliy-musiqiy ta'lim samaradorligini ta'minlashdagi imkoniyatlarini tahlil etishga harakat qildik.

Umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida o'quvchilarni xalq musiqa merosi, xususan, bolalar folklor qo'shiqlari bilan zarur ehtiyojni qondiradigan darajada tanishtirib borish eng birinchi navbatda musiqa o'qituvchilaridan o'z kasbiga fidoyilikni, xalq musiqa ijodiyotiga chuqur muhabbat va yuqori darajadagi kasbiy (xonandalik, sozandalik, musiqiy tahlil) kasbiy mahoratni talab qiladi. Bolalar folklor qo'shiqlarini dars jarayonida o'rganish o'ziga xos pedagogik va metodik yondashuvlarni ham taqazo etadiki, bu o'rinda o'qituvchi eng avvalo, o'rganilayotgan qo'shiqni tanlashga jiddiy yondashishi lozim bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixologik-fiziologik xususiyatlariga ko'ra ko'proq o'yinga moyilligi, qo'shiqlarni sho'x, raqsboq, ma'lum o'yin harakatlari orqali ijro etilishi xususiyatlarini e'tiborga olishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu o'rinda yana bir muhim jihat qo'shiqlarni bolalarning vokal kuylash imkoniyatlariga (ovoz diapozoni, ovoz kuchi, qo'shiq so'zlarini tushunarlilik, tez yodda qoladigan bo'lishi) mosligi o'qituvchining doimiy e'tiborida bo'lishi lozim.

Musiqiy ta'limning milliy negizini mustahkamlashda xalq qo'shiqlari asosida yaratilayotgan zamonaviy qo'shiqlarga e'tiborni kuchaytirish ham (hozirgi

vaqtda o'zbek kompazitorlari tomonidan ko'plab shunday namunalar yaratilgan) ijobiy ahamiyat kasb etadi.

Yana shu narsani alohida ta'kidlash joizki, umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida milliy musiqiy ta'limning asosini milliy tafakkurni shakllantirish tamoyiliga tayangan holda amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Zero, musiqa boshqa aniq fanlardan farqli o'laroq milliy tafakkurni shakllantirish borasida kengroq imkoniyatlarga egaligi bilan ham ajralib turadi.

Milliy musiqiy folklor (xususan bolalar folklori) namunalarining parda-tuzuk (lad-tonallik), ohang, ritm va shakllarini ichki his-tuyg'ular bilan idrok etish orqali o'quvchilarda milliy musiqiy idrok rivojlana boshlaydi. Albatta, o'quvchi-yoshlarni bu jabhadagi qiziqish, qobiliyat, iqtidorlarini, amaliy ijrochilik ko'nikma va malakalarini rivojlantirish uchun musiqa darslarining har bir faoliyatidan oqilona foydalanish kerak bo'ladi. Ushbu faoliyatlarning asosiy mantiqiy va amaliy bosqichi bo'lgan "jamoaga bo'lib qo'shiq kuylash" jarayonida folklor namunalarini samarali o'rganish tamoyillari xususida to'xtalib o'tishni joiz deb bilamiz:

1. Tanlangan namuna orqali dastlabki emotsional taassurotlar hosil qilish.
2. Musiqiy asarning g'oyaviy-badiiy mazmunini tahlil qilish.
3. Asarning ohangi, parda tuzuki, shakli, harakteri, ijro etilish holati haqidagi tahliliy suhbat, tushuntirish.
4. Qo'shiqni kichik bo'laklarga bo'lib o'rganish.
5. Asarning musiqiy-badiiy obrazini tinglovchiga yetkazib kuylash.
6. Namunani milliylikka (yoki mahalliy uslublarga) xos jihatlarini tushuntirish (o'quvchilar bilan birgalikda aniqlansa yanada samarali bo'ladi).
7. Qo'shiqni milliy cholg'u sozlari jo'rligida badiiy ijro etish va uni texnik vositalar orqali yozib olib, o'quvchilarni o'zlariga eshittirish.
8. Qo'shiqning g'oyaviy mazmuni, yaratilish tarixi, ijrochilik an'analari, asar haqidagi o'quvchilarning taassurotlari yuzasidan suhbat, bahs-munozara o'tkazish, o'quvchilar faoliyatini baholash.

Bunday ish tutish, ya'ni xalq musiqa merosi, xususan bolalar folklor namunlarini umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflari o'quv jarayoniga ta'kidlab o'tilgan tamoyillarga tayangan holda tadbqiq etish milliy musiqiy ta'limni negizini mustahkamlash va barqaror rivojlanishini kafolatlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. I. Karimov. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent, Ma'naviyat, 2008 yil.
2. Umumta'lim maktablarida musiqa ta'limi va tarbiyasi Konsepsiyasi. – Toshkent, XTV, 1995 yil.
3. Umumiy o'rta ta'limning musiqa fani bo'yicha davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi. – Toshkent, Ta'lim taraqqiyoti. 1997 yil.
4. Qudratov I. Talabalarni xalq qo'shiqlari vositasida estetik tarbiyalash (monografiya)-T.: Fan, 2009y,164b.
5. O'zbek xalq musiqasi. To'plovchi va notaga oluvchi Y.Rajabiy, 1-Tom. –T.:Davlat badiiy adabiyot nashriyoti, 1955y.567b.
6. Hamidov H. O'zbek an'anviy qo'shiqchilik madaniyati tarixi. -T.: O'qituvchi, 1996y.